

Finansira
Evropska unija

Ministarstvo
javne uprave

Projekat kofinansira Ministarstvo javne
uprave Vlade Crne Gore

MNE - KOS

IPA-PROGRAM PREKOGRANIČNE SARADNJE
CRNA GORA - KOSOVO 2014-2020

Istraživanje među

NEET

populacijom u pet opština u

Crnoj Gori

Bijelo Polje, Gusinje, Mojkovac, Plav i Rožaje

Projekat implementiraju

Finansira
Evropska unija

Ministarstvo
javne uprave
Projekat kofinansira
Ministarstvo javne
uprave Vlade Crne Gore

MNE – KOS

IPA-PROGRAM PREKOGRANIČNE SARADNJE
CRNA GORA – KOSOVO 2014-2020

ISTRAŽIVANJE MEĐU NEET POPULACIJOM U PET OPŠTINA U CRNOJ GORI

Bijelo Polje, Gusinje, Mojkovac, Plav i Rožaje

2024.

Publikacija je urađena u okviru projekta „Mladi NEET: nove mogućnosti za rad i povećanu zapošljivost – “UNEETED”. Projekat realizuje Institut za strateške studije i projekcije (ISSP) iz Crne Gore u partnerstvu sa Institutom za razvojnu politiku (INDEP) sa Kosova i uz podršku Privredne komore Crne Gore i Opštine Mojkovac. Projekat kofinansira Evropska unija i Vlada Crne Gore. Stavovi u publikaciji ni na koji način ne odražava stavove EU i Vlade Crne Gore i sadržaj je isključiva odgovornost autora, ISSP-a i INDEP-a.

Projekat implementiraju:

Finansira
Evropska unija

Ministarstvo
javne uprave
Projekat kofinansira
Ministarstvo javne
uprave Vlade Crne Gore

MNE – KOS

IPA-PROGRAM PREKOGRANIČNE SARADNJE
CRNA GORA – KOSOVO 2014-2020

Istraživanje među NEET populacijom u pet opština u Crnoj Gori

Bijelo Polje, Gusinje, Mojkovac, Plav i Rožaje

Naziv projekta: „Mladi NEET: nove mogućnosti za rad i povećanu zapošljivost – “UNEETED”

Projekat finansira Evropska unija i kofinansira Ministarstvo javne uprave Vlade Crne Gore

Projekat realizuju: Institut za strateške studije i projekcije i Institut za razvojnu politiku

Izdavač: Institut za strateške studije i projekcije

Godina izdanja: 2024.

Projekat implementiraju:

Sadržaj

Sažetak	4
1. Uvod	6
2. Stanje na tržištu rada i položaj NEET osoba	9
3. Politike, programi i istraživanja koji uključuju NEET populaciju	13
4. Isaživanje među NEET u pet opština	16
5. Obrazovanje NEET osoba	19
6. Stanje na tržištu rad ai mogućnosti za zaposlenje	23
7. Uključenost u ostale aktivnosti	27
8. Zaključak	30
Literatura	32

Sažetak

Ovo istraživanje pruža uvid u socio-ekonomske karakteristike NEET (mladi koji nisu u obrazovanju, zapošljavanju ili obuci) populacije u selektovanim opštinama Crne Gore, sa namjerom da se prepoznaju i istaknu izazovi i potrebe ove grupe mladih.

Istraživanje je sprovedeno u pet opština Crne Gore (Bijelo Polje, Gusinje, Mojkovac, Plav, Rožaje) 2023. godine. Ključne tačke ovog istraživanja obuhvataju opštu strukturu NEET ispitanika, njihovo stanovanje, obrazovanje, zaposlenost roditelja, obrazovni profil, stavove prema dodatnim kursevima, planove za nastavak formalnog obrazovanja i razloge za nezaposlenost. Takođe, istražuje se prethodno radno iskustvo, stavovi prema sezonskom zapošljavanju, aktivnosti u traženju posla, zadovoljstvo uslugama Zavoda za zapošljavanje, ocjena mogućnosti zaposlenja na lokalnom tržištu rada, te razmišljanja o pokretanju sopstvenog biznisa.

Najveći dio NEET ispitanika dolazi iz Bijelog Polja (30%), Rožaja i Gusinja (po 20%), Plava (17%) i Mojkovca (13%). Većina mladih NEET osoba živi s roditeljima (73%), što može biti povezano s nepovoljnom socio-ekonomskom situacijom. Roditelji većine ispitanika imaju srednju školu (73%), dok majke češće imaju niže nivoe obrazovanja u odnosu na očeve. Gotovo dvije petine roditelja su zaposleni, a trećina ispitanika ima zaposlenog oca, dok je majka kod trećine nezaposlena.

Što se tiče obrazovanja samih NEET osoba, većina ima završenu srednju stručnu školu (61%), dok je trećina završila fakultet. Veliki broj nije prisustvovao dodatnim kursevima nakon formalnog obrazovanja, a razlozi uključuju nedostatak prilika i neusklađenost s interesovanjima. Ipak, 80% ispitanika bilo bi spremno pohađati kurseve u budućnosti, s naglaskom na stranim jezicima, računarskim vještinama i građevinarstvu.

Dvije trećine NEET ispitanika ima prethodno radno iskustvo, većinom na sezonskim ili privremenim poslovima. Većina NEET želi raditi i traži posao, pri čemu trećina želi zaposlenje u struci. Mobilnost je ograničena, s većinom koja preferira rad u vlastitoj opštini. Sezonsko zapošljavanje nije atraktivno, a većina ispitanika redovno provjerava oglase za posao.

U pogledu zadovoljstva Zavodom za zapošljavanje, trećina je zadovoljna, dok je većina izražavala neodlučnost. Glavni izazovi lokalnih tržišta rada uključuju zapošljavanje preko veze i nedostatak radnih mjesta. Ispitanici smatraju da su njihova znanja i vještine adekvatni, posebno oni s visokim obrazovanjem.

Više od 60% NEET razmišlja o pokretanju sopstvenog biznisa, ali malo ih je kontaktiralo institucije podrške. Glavne prepreke za pokretanje biznisa su malo tržište i nedostatak finansijskih sredstava.

Istraživanje takođe istražuje uključenost NEET populacije u druge aktivnosti, a kao rezultat se primjećuje raznolikost njihovih interesa i angažmana. Ovo ukazuje da se pažnja mora usmjeriti na usaglašavanje tih interesovanja i dodatnih obuka koje bi omogućile bolje korišćenje takvog potencijala.

Uvod

Problem prisustva NEET osoba (mladih koji ne rade, ne obrazuju se i ne usavršavaju) u Crnoj Gori" zahtijeva dublje razumijevanje socio-ekonomskog konteksta Crne Gore, kao i razumijevanje šireg okvira u kojem se ovaj problem razmatra. U Crnoj Gori, kao i u mnogim drugim zemljama, pitanje mladih koji se kategorizuju kao NEET predstavlja značajan društveni i ekonomski izazov. Ovaj problem ne samo da utiče na socijalni položaj pojedinaca, već ima dugoročne posljedice na cjelokupno društvo, bilo kroz smanjeni potencijal ekonomskog rasta, bilo kroz smanjenu društvenu koheziju.

Stoga je strateški odgovor sa jasnim politikama ključan za ublažavanje i rješavanje ovog problema, uzimajući u obzir specifične socio-ekonomske uslove Crne Gore. Prvi korak u rješavanju problema NEET-a je cjelovito razumijevanje njegovih uzroka i oblika u kontekstu Crne Gore. Čini se da faktori kao što su nedovoljna integracija tržišta rada, ograničena dostupnost kvalitetnog obrazovanja i profesionalnog usavršavanja, kao i socijalne barijere igraju ključnu ulogu. Takođe, važno je identifikovati demografske grupe koje su posebno pogođene, a to su najčešće mladi iz ruralnih područja ili marginalizovanih društvenih grupa.

Kad je riječ o sistemu obrazovanja, jasnije obrazovne inicijative se čine neophodnim kako bi postojao efikasan odgovor sistema na ovaj problem. Efikasno obrazovanje je jedan od ključnih elemenata rješavanja problema NEET osoba. To uključuje unapređenje kvaliteta i dostupnosti formalnog obrazovanja, kao i razvoj programa stručnog obrazovanja i obuke koji su usklađeni sa potrebama tržišta rada. Partnerstvo između obrazovnih institucija i privatnog sektora može biti ključno u identifikovanju relevantnih vještina koje su potrebne na tržištu, što je posebno relevantno sa aspekta uključivanja NEET osoba.

Jasnija veza između sistema obrazovanja i tržišta rada bi trebala da se ogleda kroz kreiranje programa koji se fokusiraju na razvoj vještina, prakse, stažiranja i mentorskih programa koji bi mogli pomoći mladim ljudima da steknu praktično iskustvo i vještine potrebne za uspjeh na tržištu rada. Neke zemlje razmatraju podsticaje za poslodavce koji otvaraju prakse i radna mjesta za mlade iz NEET kategorije.

Na taj način bi se pomoglo jasnijem adresiranju socijalnih barijera koje sprječavaju mlade da učestvuju u obrazovanju ili tržištu rada. Socijalna uključenost i pomoć bi takođe jasnije mogla da se fokusira na pružanje podrške mladima iz socio-ekonomski ugroženih porodica, kao i na programe koji ciljaju na smanjenje diskriminacije i povećanje socijalne inkluzije. U tom kontekstu je neophodna i snažnija i bolje targetirana saradnja sa međunarodnim organizacijama kao što su EU, UNDP, ili ILO, u razvijanju i implementaciji programa namijenjenih NEET populaciji. Ove organizacije već pružaju tehničku pomoć, finansijska sredstva i ekspertizu u Crnoj Gori po pitanju NEET populacije.

Dakle, rješavanje problema NEET-a u Crnoj Gori zahtijeva sveobuhvatan i multidisciplinarnan pristup. Strategije koje uključuju poboljšanje obrazovnog sistema, povećanje zapošljivosti, socijalnu inkluziju, i međunarodnu saradnju mogu biti ključne u adresiranju ovog izazova. Aktivne politike zapošljavanja i stalno prilagođavanje obrazovnog sistema potrebama tržišta rada su od suštinskog značaja za dugoročno rešenje problema NEET-a u Crnoj Gori.

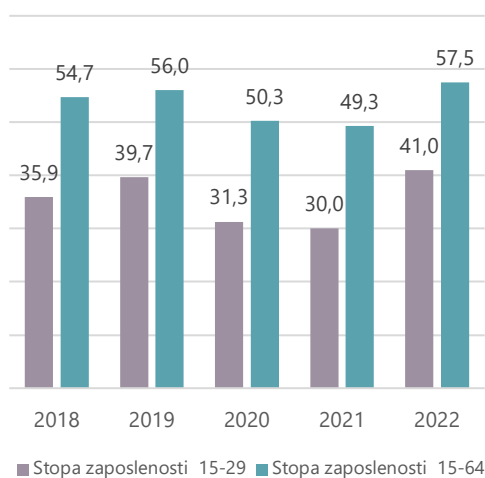
Istraživanje među NEET osobama je sprovedeno u okviru projekta „Mladi NEET: nove mogućnosti za rad i povećanu zapošljivost – “UNEETED”. Cilj ovog istraživanja da pruži jasniju sliku o položaju NEET osoba u pet opština u Crnoj Gori (Bijelom Polju, Gusinju, Mojkovcu, Plavu i Rožajama). Istraživanje je obuhvatilo sagledavanje položaja NEET osoba sa aspekta obrazovanja, zapošljavanja, socijalnog statusa i društvene uključenosti i aktivnosti. Takođe je dat prikaz opšteg stanja u opštinama, prije svega stanja na tržištu rada i mogućnosti za zapošljavanje, kao i prikaz politika i strategija koje se sprovode u pravcu unapređenja položaja mladih. Rezultati ovog istraživanja će biti korišćeni kao osnova za organizovanje treninga za NEET osobe iz navedenih opština.

Istraživanje obuhvata desk istraživanje i analizu stanja na tržištu rada i položaja NEET populacije tokom posljednjih godina i terensko istraživanje. Terensko istraživanje se sastojalo od anketnog istraživanja među NEET osobama i sprovođenje intervjua na bazi polustrukturiranog upitnika.

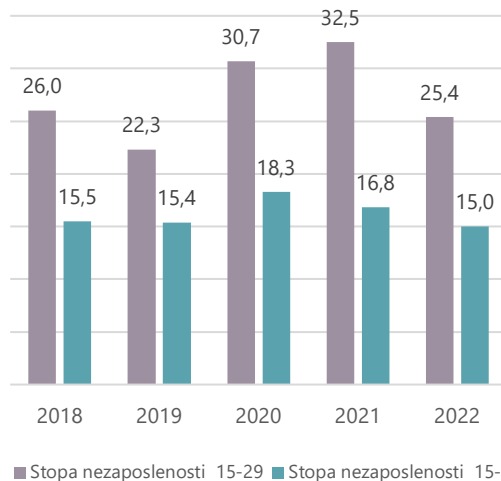
Stanje na tržištu rada i položaj NEET osoba

Nakon povoljnih trendova u periodu do 2020. godine, stanje na tržištu rada u Crnoj Gori je značajno pogoršano pandemijom korona virusa. Pad BDP-a od 15,3% u 2020. se odrazio na smanjenje broj radnih mjesta i zaposlenosti uz rast nezaposlenosti. Stopa zaposlenosti je sa 56% koliko je iznosila u 2019. smanjena na 50,3% u 2020. Sa druge strane, usljed otpuštanja radnika, stopa nezaposlenosti je porasla sa 15,4% (2019.) na 18,3% u 2020. Jedna od najugroženijih kategorija na tržištu rada su bili mladi, tako da je stopa nezaposlenosti mladih u uporednom periodu porasla sa 22,3% na 30,7%. Oporavak ekonomije tokom 2021. i 2022. je uticao na rast zaposlenosti, tako da je stopa zaposlenosti u Crnoj Gori u 2022. iznosila 57,5%, dok je stopa zaposlenosti mladih (15-29) bila na nivou od 41%, što je iznad procenta prije pandemije. Takođe, smanjena je stopa nezaposlenosti, tako da je za populaciju 15-64 iznosila 15% u 2022. i 25,4% za populaciju 15-29. U 2023. su nastavljeni povoljni trendovi na tržištu rada, tako da je stopa zaposlenosti u trećem kvartalu iznosila 63,5%, a stopa nezaposlenosti 12%.

Grafik 1: Stopa zaposlenosti

Grafik 2: Stopa nezaposlenosti

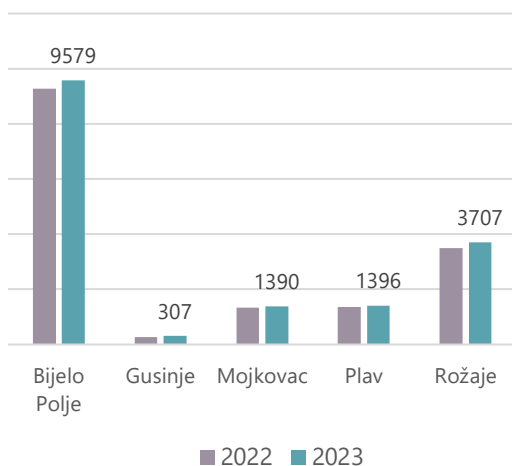

Izvor: MONSTAT – Anketa o radnoj snazi

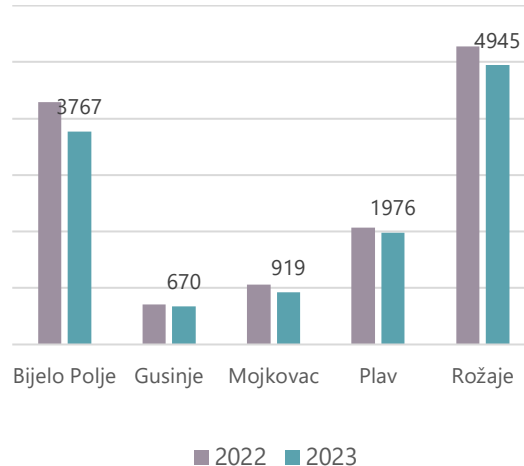
Mogućnosti za zaposlenje i opšte prilike na tržištu rada se značajno razlikuje među opštinama u Crnoj Gori. Stanje na lokalnim tržištima rada u Sjevernom regionu je značajno nepovoljnije u odnosu na mogućnosti za zapošljavanje i stanje na tržištu u Središnjem i Primorskom regionu. Slabija ekonomska razvijenost, nedostatak radnih mjesta i slabije mogućnosti za zapošljavanje, problem stalnih emigracija iz opština Sjevernog regiona su najznačajnije karakteristike stanja na tržištu rada.

Ukupan broj zaposlenih je u 2023. u Bijelom Polju, Gusinju, Mojkovcu, Plavu i Rožajama je iznosio 16,378, što predstavlja 6,7% ukupnog broja zaposlenih u Crnoj Gori. Sa druge strane, ukupan broj nezaposlenih u posmatranih pet opština je u 2023. iznosio 12.278 što predstavlja 30% ukupnog broja nezaposlenih u Crnoj Gori. U odnosu na 2022. broj nezaposlenih je smanjen za 8,5%.

Grafik 3: Registrovana zaposlenost

Grafik 4: Registrovana nezaposlenost

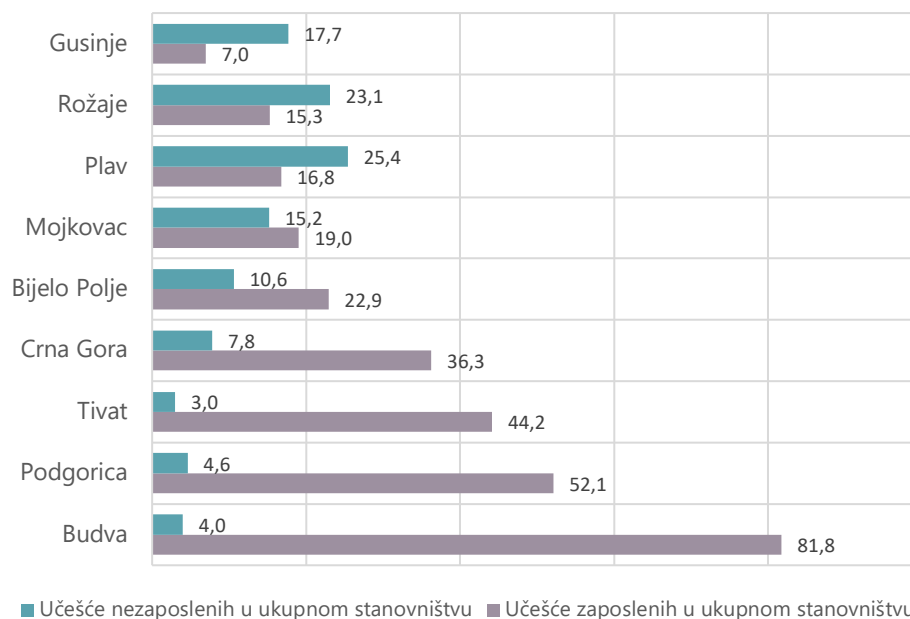

Izvor: MONSTAT, Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Ukupan broj registrovanih zaposlenih u odnosu na ukupan broj stanovnika je u opštinama koje su obuhvaćene istraživanjem na značajno nižem nivou u odnosu na opštine u Primorskom regionu i Podgorici i uopšte na prosjek u Crnoj Gori.¹ Sa druge strane učešće nezaposlenih u ukupnom stanovništvu je značajno iznad prosjeka na nivou zemlje i izabranim opštinama.

¹ Usljed nedostatka podataka o stopama zaposlenosti i nezaposlenosti na nivou opština, poređenje stana na lokalnim tržištima rada se može izvršiti kroz poređenje učešća zaposlenih i nezaposlenih u ukupnom stanovništvu.

Grafik 5:
Poređenje stanja na tržištima rada među opštinama u 2022.

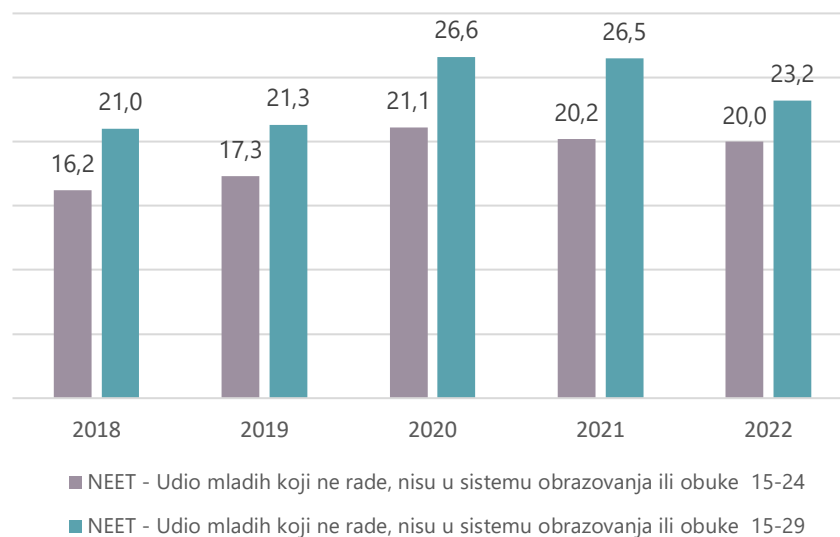

Izvor: MONSTAT, Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Podaci jasno ukazuju na značajne regionalne razlike. To se odražava i na mogućnosti aktivacije i uključivanja NEET osoba i na tržište rada i sistem obrazovanja.

Prema podacima MONSTAT-a, udio mladih koji ne rade i nijesu u sistemu obrazovanja ili obuke (15-29) u Crnoj Gori je u periodu prije pojave pandemije 2020. iznosio 21% u 2018. i 21,3% u 2019. godini. Međutim, u 2020. pademija COVID-19 je uticala na smanjenje ekonomske aktivnosti i pogoršanje stanja na tržištu rada. Udio NEET je u 2020. porastao na 26,6%. Ekonomski oporavak koji je uslijedio tokom posljednje tri godine je doprinio da ovaj procent bude manji u 2022. kada je iznosio 23,2%. Manje oscilacije u posmatranom periodu su zabilježene kod NEET populacije 15-24. Udio mladih koji ne rade i nijesu u sistemu obrazovanja ili obuke (15-24) je u periodu 2018-2020. povećan sa 16,2% na 21,1%, da bi u 2022. smanjen na 20,0%.

Grafik 6:
NEET - Udio mladih koji ne rade, nijesu u sistemu obrazovanja ili obuke

Izvor: MONSTAT – Anketa o radnoj snazi

Udio muškaraca koji ne rade i nijesu u sistemu obrazovanja ili obuke je veći u odnosu na udio žena: 21,6% naspram 18,2% za NEET 15-24 i 24,6% naspram 21,7% za NEET 15-29. Te razlike su izraženije posljednjih godina, u postpandemijskom periodu. U 2020. udio muškaraca i žena je bio na skoro istom nivou (26,2% i 26,9% za NEET 15-29), slično kao i 2018. (21,1% i 20,8% za NEET 15-29).

Politike, programi i istraživanja koji uključuju NEET populaciju

U Crnoj Gori ne postoje posebna strategija, programi i politike koji su usmjereni na NEET osobe i poboljšanje položaja ove grupe mladih. Međutim, NEET populacija je indirektno obuhvaćena u politikama i strategijama koje se odnose na mlade.

Strategija za mlade 2023-2027 definiše ciljeve koji se odnose na poboljšanje položaja mladih. Prije svega, ciljevi se odnose na razvoj održivog sistema usluga za podršku mladima, povećanje uključenosti mladih u kreiranje i implemntaciju politika, kao i unapređenje sveukupnog ambijenta u cilju sprovođenja politike za mlade. Pored strategije na nacionalnom nivou, lokalni akcioni planovi za mlade se donose i na nivou opština. Lokalni planovi se oslanjaju na Strategiju za mlade i koji definišu aktivnosti u cilju unapređenja položaja mladih.

Pitanje zapošljavanja mladih i njihovo adekvatno uključivanje na tržište rada i efikasnu tranziciju iz sistema obrazovanja na tržište rada je obuhvaćeno i u Nacionalnoj strategiji zapošljavanja 2021-2025, gdje su definisani ciljevi koji se odnose na mlade, a indirektno i na NEET osobe. Prema Strategiji, jedan od indikatora praćenja ostvarenja strateškog cilja Strategije: „stabilan i održiv rast zaposlenosti zasnovan na jednakim mogućnostima za pristup tržištu rada, dostojanstvenom radu, daljem razvoju znanja i vještina i većoj socijalnoj uključenosti“ je udio NEET osoba. Ciljna vrijednost koja je definisana u Strategiji je da udio ove grupe mladih u 2023. bude na nivou od 17,5% u 2023. godini, odnosno 15% u 2025. za NEET osobe 15-24². Dodato, Strategija definiše operativne ciljeve i mjere u pravcu ostvarivanja ciljeva, koje se direktno ili indirektno odnose na mlade. Naime, u okviru operativnog cilja koji se odnosi na unaprijeđenje

² Ministarstvo ekonomskog razvoja (2021) Nacionalna strategija zapošljavanja, dostupno na sljedećem linku: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2022/02/predlog-nacionalne-strategije-zaposljavanja-2021-2025-s-predlogom-akcionog-plana-zaposljavanja-za-2021-godinu.pdf>

položaja nezaposlenih lica na tržištu rada je definisana mjera koja se odnosi na „sprovođenje usluga i mjera aktivne politike zapošljavanja u cilju unaprjeđenja položaja mladih na tržištu rada“ i mjera „kreiranje novih mjera aktivne politike zapošljavanja u skladu sa potrebama tržišta rada“, što indirektno obuhvata i NEET populaciju.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine definiše jednu od podmjera u pravcu ostvarivanja strateškog cilja koji se odnosi na zapošljivost i socijalnu inkluziju, a koja obuhvata NEET osobe. Odnosno, značajno smanjiti udio mladih koji nisu obuhvaćeni zapošljavanjem obrazovanjem ili obukom³.

U domenu zapošljavanja mladih, definisani su različiti programi koji su usmjereni na povećanje uključenosti mladih na tržište rada. Prije svega, Zavod za zapošljavanje sprovodi programe zapošljavanja koji se direktno odnose na povećanje zapošljivosti mladih, posebno mladih sa stečenim visokim obrazovanjem (Program podrške za zapošljavanje mladih i Stručno osposobljavanje lica sa stečenim visokim obrazovanjem). Pored ovih, sprovode se i drugi programi koji se odnose na sve nezaposlene, a uključuju i mlade.⁴ Značajan segment povećanja zapošljavanja mladih predstavlja implementacija „Garancije za mlade“, koja je u Crnoj Gori u pripremnj fazi. Realizacija ovog programa bi doprinijela osnaživanju mladih, uključujući i NEET osobe, da aktivno participiraju u društvu.

Položaj mladih i posebno NEET osoba je bilo predmet više analiza i istraživanja koja su sprovedena tokom prethodnog perioda, a koji predstavljaju značajne inpute za definisanje politika i programa za mlade. Jedna od prvih studija koja je pripremljena je „Profil NEET populacije u Crnoj Gori“ (ISSP & ILO, 2018) koja je analizirala položaj NEET osoba i adresirala izazove mladih NEET. U studiji „Rural NEETs in Montenegro“ koja je pripremljena u okviru COST Action: Rural NEET Youth Network (Muratovic &

³ Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2016) Strategija održivog razvoja do 2030. godine, dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a>

⁴ Zavod za zapošljavanje Crne Gore (2023) Izvještaj o radu za prvo polugodište 2023. godine, dostupno na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2023/08/Izvještaj-o-radu-ZZZCG-za-l-polugodište-2023.-godine-PDF-2.8.2023.pdf>

Piper, 2020⁵) je prikazana situacija i položaj NEET osoba tokom perioda 2009-2019. U okviru iste COST Akcije, pripremljena je analiza o mogućnostima za zapošljavanje NEET u Crnoj Gori (Mirković, 2023⁶). Istraživanje među NEET osobama, u okviru studije „Moja karijera na putu do heroja – nacionalni izvještaj“ koje je sproveo Forum MNE i DeFacto 2020. daje prikaz položaja NEET sa aspekta zapošljavanja, obrazovanja i vještina, kao i uključenosti u mjere i politike zapošljavanja.⁷ Dodatno, studija „Položaj NEET mladih u Crnoj Gori“ koju je pripremila NVO Prima 2021. prikazuje zakonodavni i institucionalni okvir za sprovođenje politika za mlade, kao i analizira stanje NEET u Crnoj Gori (Savićević, 2021).⁸

Položaj mladih i posredno NEET populacije je analiziran u studiji „Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava“ koju je sproveo Institut za strateške studije i projekcije i UNDP (UNDP, 2022)⁹. Ovim istraživanjem su obuhvaćeni mladi u 15 opština u Crnoj Gori, gdje je analiziran njihov položaj sa različitih aspekata: obrazovanja, tržišta rada, uključenosti u javne politike, informisanost i slično.

⁵ Muratović M. Piper I. (2020) COST CA18213 Rural NEETs in Montenegro: 2009/2019 Overview, COST CA18213, December 2020, dostupno na: <https://rnyobservatory.eu/web/National-Reports/NR-MONTENEGRO-09-19.pdf>

⁶ COST Action CA 18213 (2023) Employment and Employment Services for Rural NEETs: Initiatives for tackling NEETs' and rural NEETs' employment issues, COST CA18213, February 2023, dostupno na: <https://rnyobservatory.eu/web/wp-content/uploads/2023/03/REPORT-WG3-Employment-and-Employment-Services-for-Rural.pdf>

⁷ Forum MNE (2020) Moja karijera na putu do heroja, dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/710ca1fb-ba6d-42cf-9dab-a7ecfb96c92d?-%20version=1.0>

⁸ Savićević M. (2021) Položaj NEET mladih u Crnoj Gori, NVO Prima, dostupno na: https://nvoprime.org/assets/files/Studija-opoloajuNEETmladihuCrnojGori2021_.pdf

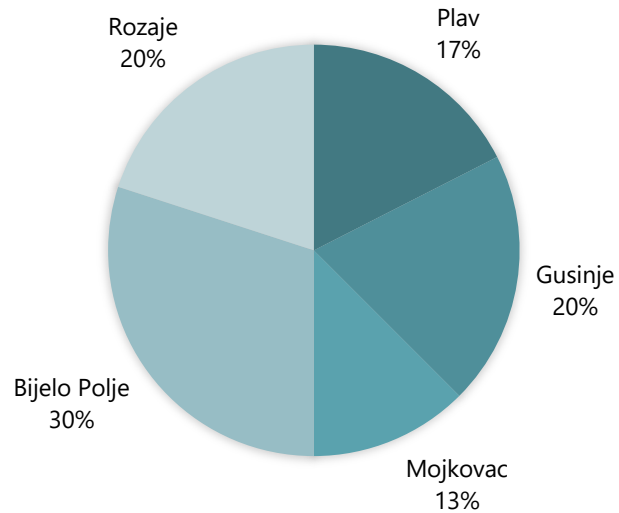
⁹ UNDP (2022) Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, dostupno na: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/Istraživanje%20i%20procjena%20omladinskih%20politika%20i%20potreba%20mladih%20u%2015%20LSU%200%201.pdf>

4

Istraživanje među NEET u pet opština

Najveći broj ispitanika koji pripadaju mladim NEET osobama je iz opštine Bijelo Polje (30%), zatim Rožaja i Gusinja (po 20%), Plava (17%) i Mojkovca (13%). Prilikom određivanja ispitanika, vodilo se računa o polnoj strukturi koja je izbalansirana, tako da je od ukupnog broja ispitanika 50% osoba ženskog pola.

Grafik 7: Struktura uzorka po opštinama

Izvor: Istraživanje među NEET populacijom

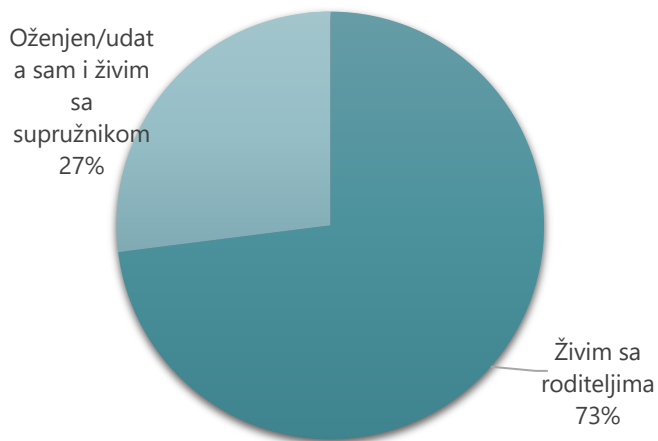
Većina ispitanika/ca živi sa svojim roditeljima (73%), što je posebno karakteristično za muške ispitanike (svi žive sa roditeljima), dok je dio ispitanika ženskog pola izjavio da živi sa suprugom (ukupno 27% svih ispitanika, odnosno polovina ispitanika ženskog pola). Činjenica je da generalno mlade osobe kasno napuštaju roditeljski dom, što potvrđuju i podaci EUROSTAT-a prema kojima je Crna Gora na prvom mjestu po ovom parametru u Evropi (podaci za 2020 – u prosjeku sa 33,3 godine)¹⁰. razlozi za takvu situaciju ne moraju biti isključivo socio-ekonomske prirode, ali ukoliko se napravi

¹⁰ Izvor podataka: EUROSTAT, dostupno na:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_demo_030/default/table?lang=en

veza sa ovim istraživanjem, činjenica da niko od intervjuisanih mladih NEET osoba nije napuštio roditeljski dom (osim u slučaju udaje) ukazuje prvenstveno da je upravo nepovoljna socio-ekonomska situacija ovih osoba primarni razlog njihove nesamostalnosti.

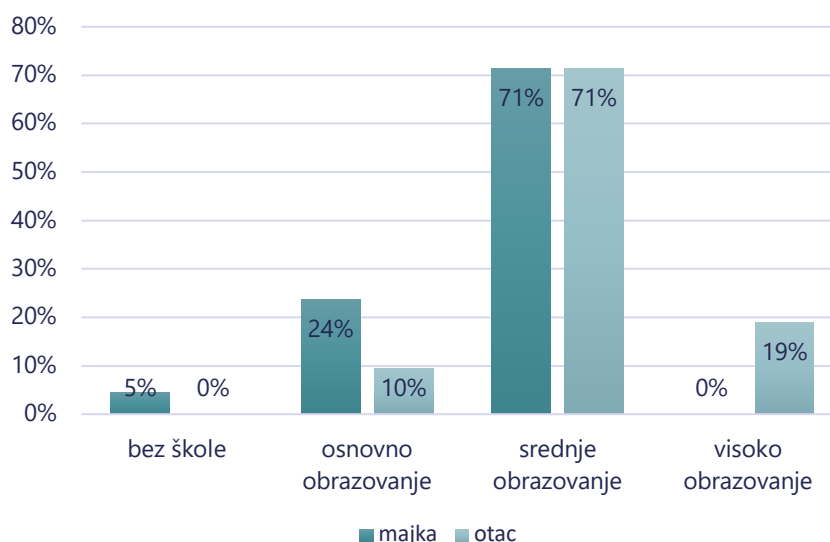
Grafik 8: Informacije o stanovanju

Izvor: Istraživanje među NEET populacijom

Roditelji mladih NEET osoba najčešće imaju završenu srednju školu (73%), zatim osnovnu školu (17%), dok završen fakultet ima samo 10% roditelja mladih NEET osoba. Posebno se uočava da je znatno veći procenat majki NEET osoba koje imaju niže nivoe obrazovanja, u odnosu na očeve. Tako nema očeva ovih osoba koje su bez škole, dok su takvi slučajevi prisutni kad je riječ o majkama. Znatno veći procenat majki ima samo osnovnu školu – 24% majki, u odnosu na 10% očeva. Dodatno, nema ispitanika kojima majka posjeduje visoko obrazovanje, za razliku od očeva (19%).

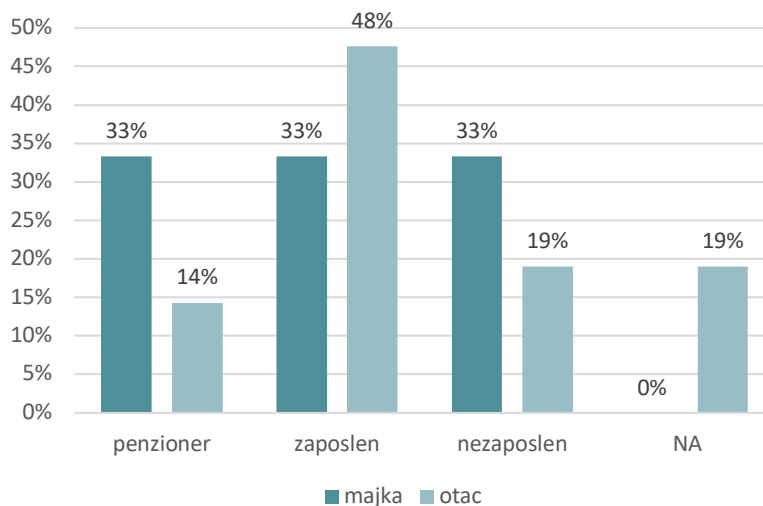
Grafik 9: Obrazovanje roditelja

Izvor: Istraživanje među NEET populacijom

Dvije petine roditelja ispitivanih NEET osoba je zaposleno, dok je preko jedne četvrtine (26%) nezaposleno, a sličan je udio i penzionera (24%). Analiza statusa zaposlenosti roditelja NEET osoba ukazuje da su je kod trećine ispitanika majka zaposlena, kod trećine je penzioner, a kod trećine nezaposlena. Sa druge strane, kod skoro polovine ispitanika (skoro 48%), otac je u radno angažovan, u 19% slučajeva je nezaposlen, a u 14% slučajeva je penzioner. Takođe, skoro 20% je ispitanika kojima je otac preminuo, što ukazuje dodatno na nepovoljnu socioekonomsku situaciju tih porodica, kao i moguće razloge nenapuštanja roditeljskog doma i neaktivnosti kod ispitivanih mladih osoba.

Grafik 10:
Ekonomski status roditelja

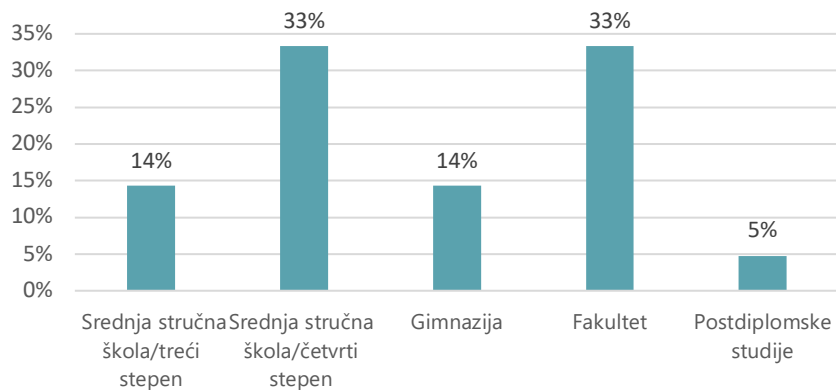
Izvor: Istraživanje među NEET populacijom

Ipak, interesantno je da niko od intervjuisanih NEET osoba ne potiče iz porodice koja prima neki vid socijalne pomoći, što je posljedica činjenice da je u velikom broju slučajeva makar jedan roditelj zaposlen i ostvaruje prihod po osnovu penzije. U rijetkim situacijama kada su oba roditelja nezaposleni i/ili nijesu penzioneri, odnosno ne ostvaruju prihode, NEET osoba je već udata i živi sa suprugom koji ostvaruje prihode.

Obrazovanje NEET osoba

Kad je riječ o obrazovnom profilu samih NEET osoba, među ispitanicima nije bilo osoba sa samo osnovnim obrazovanjem ili bez škole. Najveći broj ispitanika ima završen neki vid srednjeg obrazovanja (61%). Tako završenu srednju stručnu školu III stepen ima 14% ispitanika, srednju stručnu školu IV stepen 33% ispitanika, dok je gimnaziju završilo 14% ispitanih mladih NEET osoba. Završen fakultet ima trećina ispitanika, dok 5% ima završene postdiplomske studije.

Grafik 11:
Obrazovni profil
ispitanika

Izvor: Istraživanje među NEET

Ispitanici su svoje školovanje završili u periodu između 2015. i 2023. godine. U periodu nakon završetka svog školovanja, većina, tačnije dvije trećine ispitanika nije pohađalo nikakve dodatne kurseve ili obuke u cilju unapređenja svojih znanja i vještina. Najčešći razlozi zbog kojih nijesu pohađali dodatne kurseve i obuke se odnose na nedostatak prilika, posebno za onim kursevima koji su rijetko dostupni u manjim sredinama. Dodatno, intervjui su pokazali da mlade NEET osobe smatraju da su obuke koje se organizuju u njihovim opštinama veoma rijetke, a i te koje se organizuju su uglavnom neke obuke koje se ponavljaju. Nema specijalizovanih obuka koje bi im bile od koristi a koje su dostupne u većim sredinama.

„Obuke su rijetko organizovane ovdje, a ono što je bilo u ponudi nije se poklapalo sa mojim interesovanjima i zanimanjem i nije mi bilo od velike koristi.“ NEET osoba ženskog pola, Bijelo Polje, 28 godina

Ispitanici su iznijeli i druge razloge zbog kojih nijesu pohađali dodatne obuke. Neki od razloga su da nije bilo potrebe za dodatnim obukama, usljed nedostatka vremena, loše materijalne situacije, zbog porodičnih obaveza i djece, itd. Takođe, jedna NEET osoba je navela da planira da je razlog nepohađanja kurseva i obuka želja da u budućnosti nastavi sa formalnim školovanjem, pa ti kursevi ne bude trenutno interesovanje.

Sa druge strane, među onima koji su pohađali neke od obuka nakon završetka formalnog obrazovanja, najčešće se ističu kursevi engleskog jezika, kursevi za osnovni rad na računaru, kao i stručna praksa. Pojedini ispitanici su pohađali i neke specifičnije kurseve i obuke poput onih koji se odnose na angažovanu umjetnost, političke i sportske seminare, frizerske akademije, dobrovoljno služenje vojnog roka, i slično. Kursevi su uglavnom bili plaćeni od strane organizacija koje su ih organizovale, dok je u pojedinim slučajevima (frizerska akademija) trošak snosili polaznici kursa. Kvalitet obuka koje na kojima su učestvovala NEET osobe do sad je ocijenjen sa prosječnom ocjenom 4 (na skali 1 do 5, 1- najmanja ocjena, 5-najviša ocjena).

Ipak, uprkos činjenici da većina ispitanika nije pohađala dodatne kurseve/obuke nakon završetka formalnog obrazovanja, čak 80% ispitanika bi bilo spremno da pohađa neki od kurseva sada ili u budućnosti. U intervjuima su naveli da bi pohađali treninge i obuke u svojoj opštini, u suprotnom im se ne isplati da idu u neku drugu opštinu ukoliko svi troškovi nijesu pokriveni. Mali broj ispitanika razmišlja o prekvalifikaciji, kako bi povećali mogućnost za zapošljavanje. Među kursevima koji su prepoznati kao atraktivni i koji bi privukli pažnju i zainteresovali NEET osobe su oni koji bi bili usmjerenei na sljedeće teme/oblasti:

- Strani jezici
- Računarske vještine

- Građevinarstvo
- Ravnopravnost žena, jednakost među polovima
- Marketing i prodaja
- Ljudska prava
- Pravo i bezbjednost
- Politička i društvena svijest
- Preduzetništvo, podsticanje kreativnosti
- Angažovani rad
- Timski rad i organizacija
- Psihologija

Takođe, istaknuti su i neki kursevi za specifična zanimanja ili vještine poput: obuke za anketiranje, kursevi za samoodbranu i nošenje oružja, kursevi iz oblasti carina i špedicije, obuke za kuvare i sl.

Među ispitanicima koji ne bi pohađali obuke ili kurseve se ističe uglavnom nezainteresovanost, nesagledavanje mogućih koristi koje bi postojale od obuka, ili čak u rijetkim slučajevima izražena želja da se ubrzo emigrira iz zemlje.

Oko 60% ispitanika ne razmišlja o nastavku formalnog obrazovanja. Uglavnom su to NEET osobe sa visokim obrazovanjem. Razlozi za takvu odluku variraju, ali ono što se potvrđuje na bazi intervjua jeste da veliki broj ovih osoba nema povjerenje u institucije, niti vjeruje da se sa bilo kojim obrazovanjem može zaposliti. Veoma pesimističan stav je primjetan kod brojnih ispitanika koji smatraju da bi i u slučaju dodatnog formalnog obrazovanja opet čekali na posao.

„Ne znam, u ovom trenutku bas nijesam optimista da bih se zaposlila i ako bih se dodatno školovala“.

NEET osoba ženskog pola, Mojkovac, 28 godina

Takođe, neki od prepoznatih razloga zbog kojih se ne želi nastaviti sa formalnim obrazovanjem se odnose na nepovoljnu materijanu situaciju, želju za zaposlenjem, za

privatnim biznisom, ili želju za preseljenjem. Kod jednog dijela ispitanika se takođe prepoznaje i mišljenje da je trenutni nivo obrazovanja sasvim dovoljan.

„Nijesam dobila zaposlenje godinama sa specijalističkim studijama, tako da nemam motivaciju da idem dalje.“

NEET osoba ženskog pola, Gusinje, 29 godina

Među onim ispitanicima koji razmišljaju o nastavku formalnog obrazovanja većina njih planira da to uradi već sledeće godine, a riječ je uglavnom o želji da se nastavi sa visokim obrazovanjem. Ipak, u pojedinim slučajevima uslov za nastavak školovanja bi bio uslovljen i pronalaskom posla, što ukazuje na trenutno nepovoljnu finansijsku situaciju tih osoba.

Takođe, oko dvije trećine ispitanika bi, da ukoliko bi mogli da vrate vrijeme upisali nešto drugo, što ukazuje na lično nezadovoljstvo završenim formalnim obrazovanjem ili zanimanjem za koje su se školovali. Među programima koje bi sada upisali se ističu računarske nauke, medicina (srednja škola), kriminologija, i sl.

Stanje na tržištu rada i mogućnosti za zaposlenje

Od ukupnog broja ispitanika, blizu dvije trećine NEET imaju prethodno radno iskustvo. Zaposlenje je u najvećem broju slučajeva trajalo nekoliko mjeseci, dok je u malom procentu trajalo 4 ili 5 godina. Poslovi na kojima su radili se odnose na sezonske poslove ili zaposlenje kraće od pola godine u ugostiteljstvu, građevinarstvu, poljoprivredi i trgovini. NEET sa visokim obrazovanjem su uglavnom završili stručno osposobljavanje u okviru Programa za stručno osposobljavanje visokoškolaca, ali su ostali nezaposleni nakon završetka programa. Sa druge strane, skoro svi NEET koji nemaju prethodno radno iskustvo su tražili posao u prethodnom periodu.

Istraživanje je pokazalo da NEET uglavnom traže posao i žele da rade. Od ukupnog broja NEET koji trenutno traže posao, skoro trećina traži zaposlenje u struci, dok bi ostali bili spremni da radi posao i van struke. Ispitanici koji traže zaposlenje u struci su uglavnom osobe koje imaju visoko obrazovanje. Kad je u pitanju mobilnost, 70% ispitanika je izjavilo da bi radilo samo u svojoj opštini, dok je 30% izjavilo da bi radilo i u nekoj drugoj opštini. Visokoobrazovani pokazuju veću mobilnost. Četiri petine NEET koji su spremni da rade u drugoj opštini su visokoobrazovani. Veoma mali procent NEET ne traži posao, iz porodičnih razloga ili planiraju da emigriraju iz zemlje.

Sezonsko zapošljavanje nije atraktivno za NEET populaciju. Od ukupnog broja ispitanika, petina je odgovorila da je ranije tražila ili radila na sezonskim poslovima. Intervjui su pokazali da NEET nemaju pozitivno mišljenje o sezonskim poslovima, navodeći da su niske zarade u odnosu na posao i angažovanost na poslu koji se od njih traži, visoki troškovi stanovanja, neisplativost ovih poslova, nemogućnost odlaska

u drugu opštinu usljed brige o porodici i što nema sezonskih poslova za visokoobrazovane.

U odnosu na aktivnosti koje NEET sprovode u traženju posla, 38,1% svakodnevno provjerava oglase Zavoda za zapošljavanje, dok 33,3% provjerava oglase jednom mjesečno, 14,3% jednom u pola godine, dok 9,5% NEET provjerava oglase jednom godišnje, a 5,9% jednom nedjeljno. Ispitanici koji traže zaposlenje provjeravaju oglase na portalima na internetu svakodnevno (32%) ili jednom nedjeljno (32%), dok 23% isto radi jednom godišnje. Sa druge strane, znatno manje su zastupljeni direktni kontakti i slanje biografija poslodavcima. Skoro trećina NEET je direktno kontaktirala poslodavce u vezi zaposlenja, čineći to u najvećem broju slučajeva jednom u šest mjeseci.

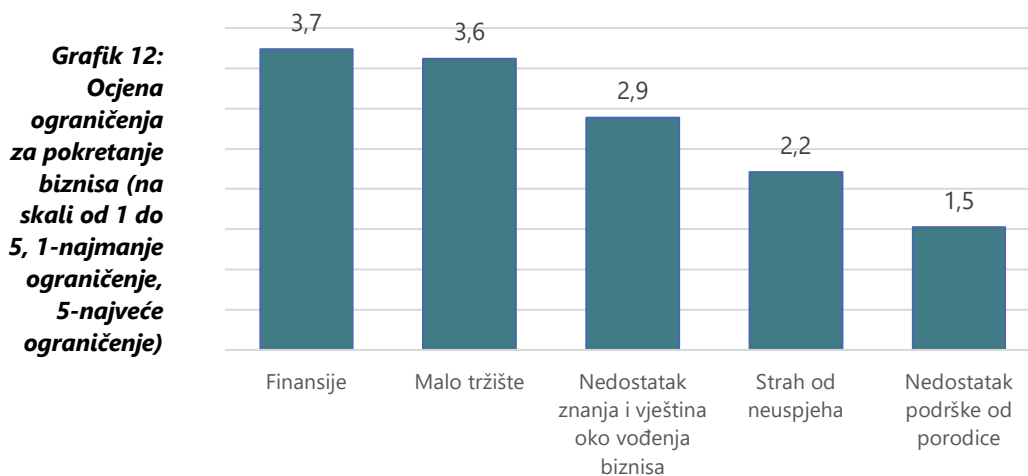
Tokom prethodnog perioda, NEET su se uglavnom obraćali Zavodu za zapošljavanje u vezi traženja posla. Od ukupnog broja, 80% je imalo kontakt sa Zavodom. Kad je u pitanju zadovoljstvo uslugama, 28% ispitanika je izjavilo da je zadovoljno ili veoma zadovoljno uslugama Zavoda za zapošljavanje, dok je 20% odgovorilo da nijesu zadovoljni ili su veoma nezadovoljni ovim uslugama. Najveći broj ispitanika, 52%, je odgovorilo da nijesu ni nezadovoljni ni zadovoljni ovim uslugama.

Mogućnost zaposlenja u opštinama koje su obuhvaćene istraživanjem predstavlja najznačajniji izazov i problem lokalnih tržišta rada. Na skali od 1 do 5 (gdje 1 znači najmanju ocjenu, a 5 najveću ocjenu) ispitanici su ocijenili mogućnost zaposlenja sa prosječnom ocijenom 1,9. Kao najveći problem u vezi zaposlenja NEET su naveli zapošljavanje preko veze, zapošljavanje na bazi pripadnosti ili veze sa nekom političkom partijom, kao i loša ekonomska situacija u opštini i nedostatak radnih mjesta i osobe sa diplomama sumnjivog kvaliteta koje predstavljaju konkurenciju u zapošljavanju. U manjem procentu su ispitanici naveli probleme koji se odnose na rodnu diskriminaciju, nacionalna diskriminaciju, zahtjevi poslodavaca za određenim vještinama ili zahtjev za radnim iskustvom i sl.

Sa druge strane, ispitanici su na skali od 1 do 5 (gdje 1 znači najmanju ocjenu, a 5 najveću ocjenu) ocijenili koliko su njihova znanja i vještine adekvatni onima koja se

traže na tržištu rada sa prosječnom ocjenom od 3,5. Ocjena je veća što je veći nivo obrazovanja ispitanika, što ukazuje da su oni sa visokim obrazovanjem zadovoljniji svojim stečenim znanjima i vještinama. Ispitanicu su naveli da nemaju veliku potrebu za novim znanjima. Ipak, navode da se tokom formalnog obrazovanja ne stiču praktična znanja u dovoljnoj mjeri, što je od velikog značaja za zaposlenje.

Jedan od načina rješavanja problema nezaposlenosti je pokretanje sopstvenog biznisa. U najvećem broju slučajeva (80%) NEET razmišljaju o pokretanju sopstvenog biznisa. Ispitanici su naveli da su počeli razmišljati ili se okreću sopstvenom biznisu usljed nedostatka radnih mjesta i nemogućnosti zaposlenja. Međutim, prepoznata su brojna ograničenja za ostvarivanje i realizaciju biznis ideje. Na skali od 1 do 5 (gdje 1 znači najmanje ograničenje, a 5 najveće ograničenje) ispitanici su ocijenili da su najznačajnije barijere nedostatak finansijskih sredstava i malo tržište uzimajući u obzir veličinu opština. Sa druge strane, ispitanicu su naveli da je najmanje značajno ograničenje nedostatak podrške od porodice ili strah od neuspjeha.

Izvor: Istraživanje među NEET

Međutim, skoro tri četvrtine (72,2%) ispitanika koji razmišljaju o sopstvenom biznisu se nije obratio ili kontaktiralo neku od institucija podrške (kao što je lokalna samouprava, Zavod za zapošljavanje tj. Lokalni biro rada ili nekoj drugoj instituciji). Od ukupnog broja, 17% je odgovorilo da se obratilo lokalnoj samoupravi u vezi biznis ideje, dok je 11% kontaktiralo Zavod za zapošljavanje. Ispitanici su naveli da je veoma teško ispuniti uslove za dobijanje kredita. Takođe, ispitanici su naveli da su finansijska sredstva koja se odobravaju za samozapošljavanje niska za pokretanje većeg biznisa. To može ukazivati na potrebu većeg angažovanja NEET u sprovođenju svojih ideja, ali

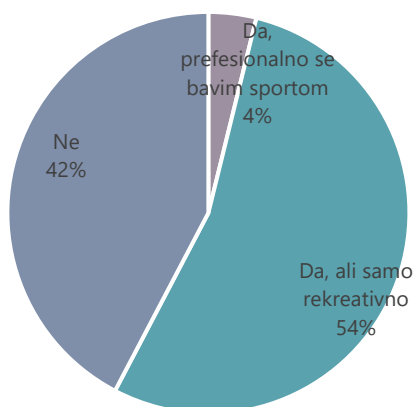
sa druge strane i veće angažovanje institucija kako bi populacija bila informisanija i kako bi se NEET upoznali sa mogućnostima i potencijalima koji stoje na raspolaganju u lokalnoj zajednici. Na to može ukazivati i podatak da je 38% NEET informisano o postojanju linija kreditne podrške za samozapošljavanje, dok 62% njih uopšte nije informisano o ovim linijama.

Usljed nedostatka radnih mjesta, ispitanici su naveli da su povremeno angažovani u neformalnim poslovima (kao što su poslovi u građevinarstvu, poljoprivredi i slično).

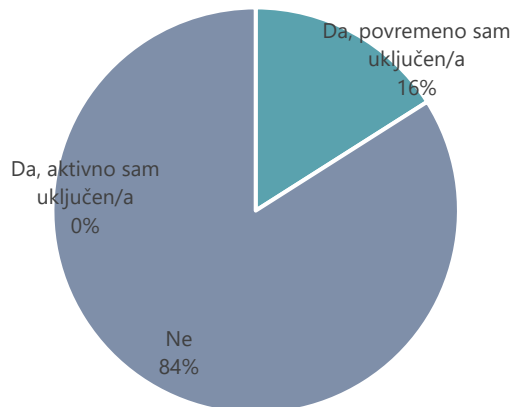
Uključenost u ostale aktivnosti

Aktivna participacija u javni život i uključenost i društvene aktivnosti je od značaja za pokretanja i aktivaciju NEET. Istraživanje u pet opština je pokazalo da je ova grupa mladih uglavnom nije uključena u različite društvene aktivnosti

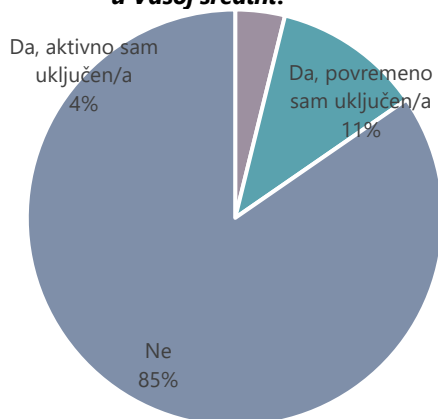
Grafik 13: Da li se bavite sportom?

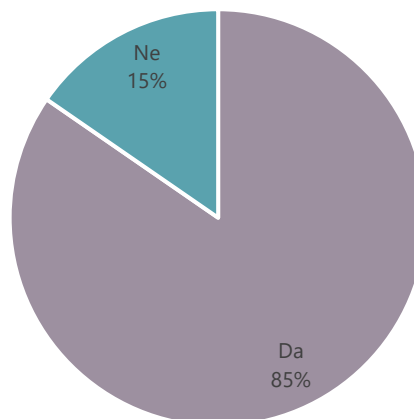
Grafik 14: Da li ste uključeni u neki volonterski rad?

Grafik 15: Da li ste uključeni u rad neke NVO u Vašoj sredini?

Grafik 16: Da li imate neki hobi?

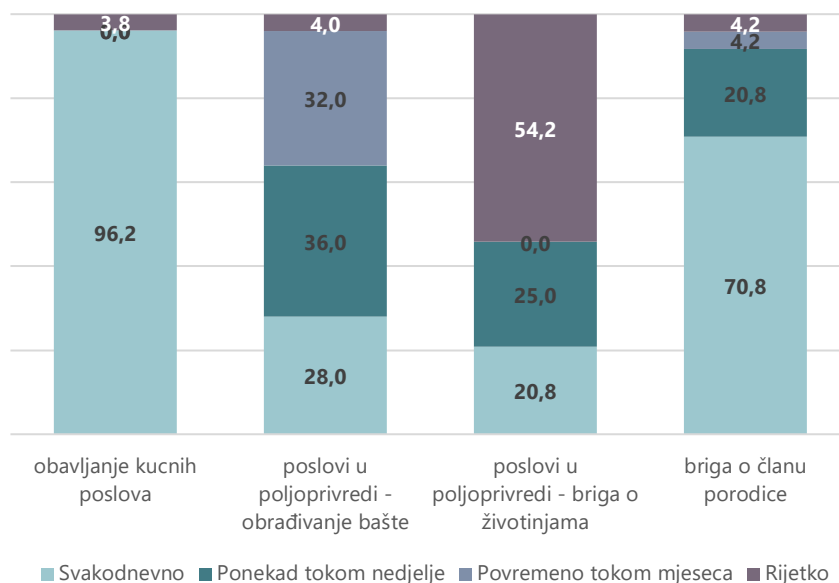

Izvor: Istraživanje među NEET

Od ukupnog broja ispitanika, blizu 60% se bavi sportom, uglavnom rekreativno. Sa druge strane, 42% se uopšte ne bavi sportom.

Dodatno, NEET uopšte nijesu aktivno uključeni u volonterski rad, dok je veoma mali broj povremeno uključen. Slično je i sa uključenošću u rad neke NVO u opštini. Od ukupnog broja 85% uopšte nije uključeno u rad neke od NVO, dok su ostali uglavnom povremeno uključeni u ove aktivnosti. NEET uglavnom imaju hobi, gdje je 85% izjavilo da ima neku vrstu hobija.

Grafik 17:
Uključenost u
domaćinstvu

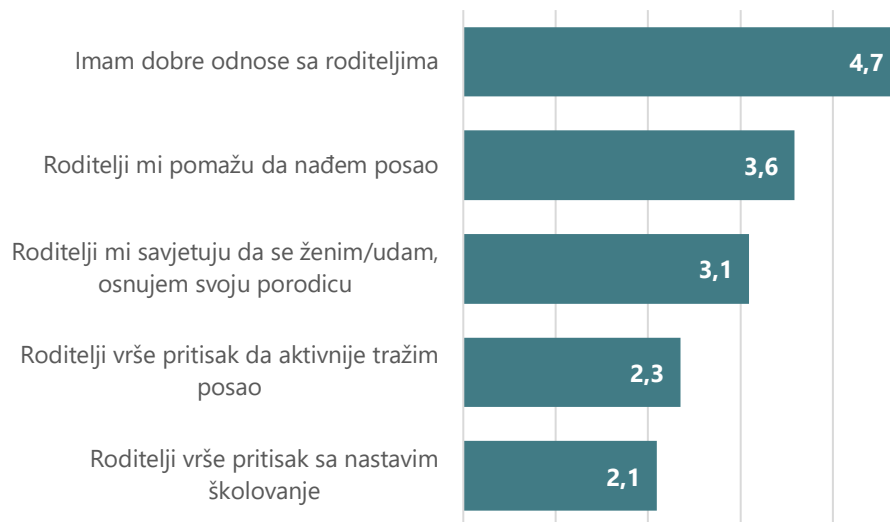

Izvor: Istraživanje među NEET

Kad je u pitanju uključenost u obavljanju poslova u okviru domaćinstva, istraživanje je pokazalo da su NEET osobe svakodnevno uključene u obavljanje kućnih poslova. Više od četvrtine ispitanika (28%) je odgovorilo da je svakodnevno uključeno u poslovima u poljoprivredi, odnosno obrađivanju bašte i sl. dok je 36% odgovorilo da je u ove poslove uključeno ponekad tokom nedjelje i 32% povremeno tokom mjeseca. Manji procent NEET je uključeno u poslovima u poljoprivredi koji se odnose na brigu o životinjama. Više od polovine (54%) je rijetko uključena u poljoprivrednim poslovima koji se odnose na brigu o životinjama i sličnim aktivnostima. Sa druge strane, svaki peti ispitanik (21%) je izjavio da je svakodnevno uključeno u ove poslove, dok svaka četvrta osoba ove poslove obavlja ponekad tokom nedjelje.

NEET osobe je uključene u brizi o članu u porodici. Od ukupnog broja, 71% svakodnevno brine o nekom članu u porodici, dok 21% brine o članu iz porodice ponekad tokom nedjelje.

Grafik 18:
Odnosi u porodici

Izvor: Istraživanje među NEET

Na skali od 1 do 5 (1-najmanja ocjena, 5 najviša ocjena) su ocijenjeni odnosi unutar porodice. NEET osobe uglavnom imaju dobre odnose sa ostalim članovima u porodici, gdje je su odnosi sa roditeljima ocijenjeni sa prosječnom ocjenom od 4,7. Značajna je uloga i roditelja u pružanju podrške NEET osobama u potrazi za poslom, gdje je podrška roditelja ocijenjena sa 3,6 na skali od 1 do 5. Sa prosječnom ocjenom od 3,1 je ocijenjen stav da „roditelji vrše pritisak da se ženim/udajem, odnosno osnujem svoju porodicu“.

NEET osobe su izjavile da roditelji uglavnom ne vrše pritisak na njih da aktivnije traže posao ili nastave školovanje, gdje su ova dva segmenta ocijenjena sa prosječnom ocjenom 2,3 i 2,1, respektivno.

Svaka peta NEET osoba aktivno razmišlja o napuštanju zemlje i potrazi za boljim životom u inostranstvu, dok 27% njih ponekad razmišlja o toj opciji. Sa druge strane, 54% osoba ne razmišlja o napuštanju zemlje.

Zaključak

Prethodna analiza NEET populacije u Crnoj Gori ukazuje da je riječ o izazovu koji zahtijeva multidisciplinarni pristup i angažovanje različitih sektora društva. Prisustvo mladih osoba koje nijesu u obrazovanju, zaposlenju ili obuci, predstavlja gubitak potencijala za ekonomski razvoj i socijalnu koheziju. Stoga je ova analiza imala za cilj da istraži socio-ekonomske karakteristike mlade NEET populacije, uzroke njihovog statusa, kao i moguće pravce djelovanja za njihovo reintegriranje u društvo. Iz analize proizilazi da je ključno razumijevanje raznolikosti NEET populacije, koja nije homogena grupa, već obuhvata osobe sa različitim potrebama, mogućnostima i izazovima. To zahtijeva prilagođavanje programa i politika koje bi adresirale specifične potrebe različitih podgrupa. Posebno je važno fokusirati se na ranjive grupe unutar NEET populacije, uključujući mlade sa invaliditetom, mlade iz ruralnih područja i mlade koji dolaze iz socio-ekonomski ugroženih porodica.

Jedan od ključnih nalaza je da nedostatak prilika za obrazovanje i zaposlenje, nedovoljna informisanost o mogućnostima koje se nude, kao i neusklađenost između obrazovnog sistema i potreba tržišta rada. Takva situacija doprinosi povećanju NEET populacije. Stoga, postoji potreba za razvojem ciljanih obrazovnih programa koji bi bili usklađeni sa tržištem rada, kao i za poboljšanjem pristupa informacijama o mogućnostima za obrazovanje i zaposlenje.

Takođe, analiza pokazuje da su potrebne jače podrške za mlade u prelazu iz obrazovnog sistema na tržište rada. To uključuje mentorstvo, prakse, stažiranje i druge forme radnog iskustva koje bi mladima omogućile sticanje praktičnih vještina i iskustva potrebnih za zapošljavanje. Stoga je od ključnog značaja socijalna inkluzija i psihosocijalna podrška za NEET populaciju, s obzirom na to da osjećaj izolacije i nedostatak socijalne podrške mogu dodatno otežati njihovo uključivanje u društvo.

Programi koji promovišu socijalnu koheziju, samopouzdanje i razvoj mekih vještina mogu imati značajan uticaj na poboljšanje situacije NEET populacije u Crnoj Gori.

Za postizanje održivih rezultata, neophodna je koordinacija između različitih nivoa vlasti, obrazovnih institucija, poslodavaca i nevladinih organizacija. Multisektorska saradnja može doprinijeti razvoju integriranih programa koji adresiraju različite aspekte problema NEET populacije.

Ova analiza ukazuje na potrebu za holističkim pristupom u rješavanju problema NEET populacije u Crnoj Gori. Potrebno je razviti sveobuhvatnu strategiju koja bi obuhvatila obrazovne, ekonomske i socijalne politike, uz poseban fokus na ranjive grupe unutar NEET populacije. Samo kroz zajedničke napore i angažovanje svih relevantnih aktera moguće je postići znatne pomake u reintegraciji NEET populacije u društvo, doprinoseći time ekonomskom razvoju i društvenoj koheziji u Crnoj Gori. Ovakav pristup zahtijeva jasnu viziju, strateško planiranje i efikasno praćenje i evaluaciju implementiranih mjera, kako bi investicije u mlade NEET osobe donosile dugoročne koristi za cijelo društvo.

Literatura

- COST Action CA 18213 (2023) Employment and Employment Services for Rural NEETs: Initiatives for tackling NEETs' and rural NEETs' employment issues, COST CA18213, February 2023, dostupno na: <https://rnyobservatory.eu/web/wp-content/uploads/2023/03/REPORT-WG3-Employment-and-Employment-Services-for-Rural.pdf>
- Forum MNE (2020) Moja karijera na putu do heroja, dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/710ca1fb-ba6d-42cf-9dab-a7ecfb96c92d?-%20version=1.0>
- Ministarstvo ekonomskog razvoja (2021) Nacionalna strategija zapošljavanja, dostupno na sljedećem linku: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2022/02/predlog-nacionalne-strategije-zaposljavanja-2021-2025-s-predlogom-akcionog-plana-zaposljavanja-za-2021-godinu.pdf>
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2016) Strategija održivog razvoja do 2030. godine, dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a>
- Muratović M. Piper I. (2020) COST CA18213 Rural NEETs in Montenegro: 2009/2019 Overview, COST CA18213, December 2020, dostupno na: <https://rnyobservatory.eu/web/National-Reports/NR-MONTENEGRO-09-19.pdf>
- Savićević M. (2021) Položaj NEET mladih u Crnoj Gori, NVO Prima, dostupno na: <https://nvoprma.org/assets/files/Studija-opoloajuNEETmladihuCrnojGori2021..pdf>
- UNDP (2022) Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, dostupno na: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022->

[06/Istraživanje%20i%20procjena%20omladinskih%20politika%20i%20potreba%20mladih%20u%2015%20LSU_0_1.pdf](#)

- Zavod za zapošljavanje Crne Gore (2023) Izvještaj o radu za prvo polugodište 2023. godine, dostupno na: <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2023/08/Izvještaj-o-radu-ZZZCG-za-I-polugodište-2023.-godine-PDF-2.8.2023.pdf>

Veb sajtovi:

- EUROSTAT: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_demo_030/default/table?lang=en
- MONSTAT: <https://monstat.org>

uneeted